

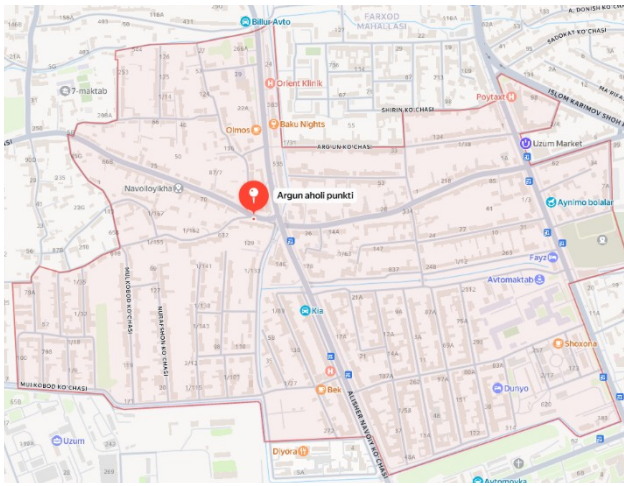

KRIMINOGEN VAZIYATI MURAKKAB MAHALLADA HUQUQBUZARLIKLARNING BARVAQT OLDINI OLIISH VA XAVFSIZ MUHITNI YARATISHNING ILMIIY-METODOLOGIK TAVSIFI (KARMANA TUMANI “ARG‘UN” MAHALLASI MISOLIDA)

Yaxyoyev Elyor Baxtiyorovich

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
magistratura tinglovchisi, podpolkovnik
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20205740>

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyat xavfsizligini ta’minlash, jinoyatchilikning oldini olish hamda fuqarolar uchun xavfsiz ijtimoiy muhit yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kriminogen

vaziyati murakkab hududlarda huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish masalasi nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar, balki jamiyatning barcha institutlari oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Zamonaviy kriminologiya fanida jinoyatchilikka qarshi kurashishning eng samarali usullaridan biri sifatida profilaktika tizimiga alohida e’tibor qaratiladi [1].

Chunki huquqbuzarlik sodir etilgandan keyin jazo qo‘llash emas, balki uni keltirib chiqaruvchi sabab va shart-sharoitlarni barvaqt aniqlash hamda bartaraf etish jamiyat xavfsizligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Kriminologiya fanining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida jinoyatchilikka ta’sir qiluvchi omillar turli nazariyalar asosida tadqiq etilgan. Q. Abdurasulova va B. Umirzakovning ta’kidlashicha, kriminologiya fanining asosiy vazifasi jinoyatchilikning sabablari, shakllanish omillari va uni oldini olish mexanizmlarini ilmiy jihatdan o‘rganishdan iboratdir [2]. Olimlarning fikricha, zamonaviy kriminologiya endilikda faqat jinoyatni o‘rganish bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy profilaktika, xavfsiz muhit yaratish, raqamlashtirish hamda aholi bilan ishlashning innovatsion usullarini ham qamrab olmoqda.

Kriminogen vaziyati murakkab hududlarda jinoyatchilikka ta’sir qiluvchi asosiy omillar sifatida ishsizlik, oilaviy nizolar, nazoratning sustligi, ijtimoiy tengsizlik va yoshlarning band emasligi qayd etiladi [3]. Shu jihatdan mahalla instituti jinoyatchilikning barvaqt oldini olishda muhim subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mahalla aholining kundalik muammolarini aniqlash, ijtimoiy yordamga muhtoj shaxslarni qo‘llab-quvvatlash, huquqbuzarlikka moyil fuqarolar bilan

individual ishlash va jamoatchilik nazoratini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'lgan eng yaqin fuqarolik institutidir.

Navoiy viloyati Karmana tumanidagi "Arg'un" mahallasi ham kriminogen vaziyatni barqarorlashtirish nuqtai nazaridan alohida e'tiborni talab qiladigan hududlardan biri hisoblanadi. Mazkur mahalla Yangiariq QFY tarkibiga kiradi hamda hududda "Nurdiyov avtostansiyasi", savdo majmualari va ishlab chiqarish korxonalarini faoliyat yuritadi. Hududda tadbirkorlikning rivojlanganligi iqtisodiy faollikni oshirish bilan birga, ayrim hollarda huquqbuzarliklarning yuzaga kelishi uchun ham muayyan sharoitlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, transport infratuzilmasi va savdo obyektlari mavjud bo'lgan hududlarda firibgarlik, mulkiy jinoyatlar va korrupsiyaviy holatlar ko'proq uchrashi kriminologik tadqiqotlarda qayd etilgan [4].

A. D. Murodovich o'zining "Kriminogen vaziyat murakkab mahallada huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish va xavfsiz muhitni yaratish" mavzusidagi tadqiqotida xavfsiz mahalla tizimini shakllantirishda "mahalla yettiligi", profilaktika inspektori va jamoatchilikning o'zaro hamkorligi muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi [5]. Olimning fikricha, jinoyatchilikka qarshi kurashishda asosiy e'tibor jazolashga emas, balki jinoyat sodir etilishining oldini olishga qaratilishi kerak. Bu esa profilaktika tadbirlarini tizimli tashkil etish, aholi muammolarini o'z vaqtida aniqlash va ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish orqali amalga oshiriladi.

"Arg'un" mahallasida kuzatilgan ayrim jinoyat holatlari ham mazkur hududda profilaktika choralarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Jumladan, 2019 yilda Karmana tumanida maktabga ishga joylashtirib qo'yish evaziga 500 AQSH dollari talab qilgan ikki ayolga nisbatan jinoyat ishi ko'rilgani korrupsiyaviy va firibgarlik jinoyatlarining mavjudligini ko'rsatadi [6]. Mazkur holatda "Arg'un" mahalla fuqarolar yig'inida faoliyat yuritgan mutaxassis ham jinoyatga aloqador bo'lgani mahallalarda kadrlar bilan ishlash va nazorat tizimini kuchaytirish zarurligini anglatadi.

Kriminologiyada korrupsiyaviy jinoyatlar jamiyatning ijtimoiy adolat tamoyillariga jiddiy zarar yetkazuvchi omillardan biri sifatida baholanadi [7]. Ayniqsa, ishga joylashtirish bilan bog'liq noqonuniy holatlar fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mahallalarda fuqarolar bilan ochiq muloqot olib borish, huquqiy targ'ibotni kuchaytirish va korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

R. Amirkulovning ta'kidlashicha, profilaktika inspektorining ma'muriy hududdagi kriminogen vaziyatni oldini olishdagi asosiy vazifalaridan biri fuqarolar bilan individual ishlash, muammoli oilalarni aniqlash hamda huquqbuzarliklarning sabablarini bartaraf etishdan iboratdir [8]. Olimning fikricha, profilaktika

inspektori faqat nazorat qiluvchi emas, balki ijtimoiy muammolarni hal etishda ko'maklashuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritishi lozim.

“Arg'un” mahallasida o'tkazilgan sayyor qabullar ham hududdagi ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga xizmat qilmoqda. Xususan, Davlat soliq qo'mitasi rahbariyati tomonidan o'tkazilgan ommaviy sayyor qabul davomida aholi tomonidan ish bilan ta'minlash, ijtimoiy himoya, yo'l va uy-joy bilan bog'liq masalalar ko'tarilgan [9]. Mazkur holat shuni ko'rsatadiki, kriminogen vaziyatning oldini olishda aholining ijtimoiy muammolarini hal etish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kriminologik tadqiqotlarda ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolar o'rtasida jinoyatchilikka moyillik darajasi yuqoriroq bo'lishi qayd etilgan [10].

Xavfsiz muhit yaratishda “Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)” konsepsiyasi muhim metodologik asoslardan biri hisoblanadi [11]. Mazkur konsepsiyaga ko'ra, hududni to'g'ri rejalashtirish, videokuzatuv tizimlarini o'rnatish, tungi yoritish tizimini yaxshilash va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish orqali jinoyatchilikni kamaytirish mumkin. “Arg'un” mahallasida infratuzilmani rivojlantirish, savdo obyektlari va ishlab chiqarish korxonalarida xavfsizlik choralarini kuchaytirish profilaktikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy kriminologik yondashuvlarda raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishning samarali vositasi sifatida e'tirof etilmoqda [12]. Videokuzatuv kameralarini keng joriy etish, profilaktik hisobdagi shaxslarni elektron monitoring qilish va “Big Data” tahlillari asosida jinoyatchilik “hotspot”larini aniqlash imkoniyati profilaktika samaradorligini oshirmoqda.

Mahallalarda yoshlar bilan ishlash ham profilaktikaning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda yoshlarning band emasligi, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etmaslik va nazoratning sustligi deviant xulq-atvor shakllanishiga olib kelishi ta'kidlangan [13]. Shu sababli “Arg'un” mahallasida yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish, kasb-hunarga o'qitish va sport hamda madaniy tadbirlarni kengaytirish orqali huquqbuzarliklarning oldini olish mumkin.

Huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishda “mahalla yettiligi” tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizim doirasida profilaktika inspektori, hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli va boshqa mutasaddilar birgalikda ishlashi jinoyatchilikka qarshi kurashishning kompleks mexanizmini shakllantiradi [14]. Ayniqsa, ijtimoiy ko'makka muhtoj oilalar bilan individual ishlash va ularning muammolarini hal etish jinoyatchilikning oldini olishga xizmat qiladi.

Tom Taylarning tadqiqotlariga ko'ra, aholining qonunlarga ixtiyoriy itoat etishi davlat organlariga bo'lgan ishonch va huquqiy madaniyat darajasi bilan bevosita bog'liq [15]. Shu jihatdan mahallalarda huquqiy targ'ibotni kuchaytirish,

fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirish va korrupsiyaga qarshi murossasiz munosabatni shakllantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kriminogen vaziyati murakkab mahallalarda huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish va xavfsiz muhit yaratish kompleks yondashuvni talab qiladi. Bunda huquqni muhofaza qiluvchi organlar, mahalla instituti, jamoatchilik va davlat tashkilotlarining o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. “Arg’un” mahallasi misolida amalga oshirilayotgan profilaktik tadbirlar, sayyor qabullar, ijtimoiy muammolarni hal etish va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar xavfsiz muhitni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Garland D. The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. – Chicago: University of Chicago Press, 2001. – P. 45-67.
2. Abdurasulova Q., Umirzakov B. Kriminologiya fanining vujudga kelishi, dolzarb vazifalari va rivojlanish istiqbollari // Yurisprudensiya. – 2024. – T. 4. – №. 3. – C. 77-88.
3. Siegel L. J. Criminology: Theories, Patterns and Typologies. – Boston: Cengage Learning, 2018. – P. 112-145.
4. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. – New York: Random House, 1961. – P. 29-54.
5. Murodovich A.D. Kriminogen vaziyat murakkab mahallada huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish va xavfsiz muhitni yaratish (Nukus shahar, Gunyo qal’a mahallasi misolida) // Ustozlar uchun. – 2026. – T. 91. – №. 2. – C. 123-129.
6. “Ishga kiritib qo‘yish uchun pora so‘ragan shaxslar ustidan sud hukmi o‘qildi” // Gazeta.uz. – 2019. – URL: <https://www.gazeta.uz/uz/2019/05/17/karamana-pora/>
7. Transparency International. Corruption Perceptions Index Methodology. – Berlin, 2023. – P. 15-21.
8. Amirkulova R. Profilaktika inspektorining ma‘muriy hududdagi kriminogen vaziyatni oldini olish bo‘yicha taklif va yechimlari // Zamonaviy ta‘lim tizimini rivojlantirish va unga qaratilgan kreativ g‘oyalar, takliflar va yechimlar. – 2024. – T. 7. – №. 72. – C. 94-97.
9. Navoiy viloyati Karmana tumanida sayyor qabul materiallari // Ommaviy axborot manbalari. – 2024.
10. Shaw C. R., McKay H. D. Juvenile Delinquency and Urban Areas. – Chicago: University of Chicago Press, 1942. – P. 98-121.

POLAND

CURRENT APPROACHES AND NEW RESEARCH IN MODERN SCIENCES

International scientific-online conference

POLAND

11. Cozens P. M., Saville G., Hillier D. Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED): A Review and Modern Bibliography // Property Management. – 2005. – Vol. 23. – №. 5. – P. 328-356.
12. D'Orsogna M. R., Perc M. Statistical Physics of Crime: A Review // Physics of Life Reviews. – 2015. – Vol. 12. – P. 1-21.
13. Farrington D. P. Childhood Risk Factors and Risk-focused Prevention // Oxford Handbook of Criminology. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – P. 582-610.
14. Crawford A. Crime Prevention and Community Safety: Politics, Policies and Practices. – London: Longman, 1998. – P. 74-103.
15. Tyler T. Why People Obey the Law. – Princeton: Princeton University Press, 2006. – P. 83-109.

